

”וְהַשִּׁיבְךָ ה' מִצָּרִים בְּאֲנִיּוֹת בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי
לֵךְ לֹא תִסִּיף עוֹד לְרֹאשִׁי וְהַתְּמַכְרֶתֶם שֵׁם לֹאִיבֶיךָ
לְעַבְדִּים וְלִשְׂפָחוֹת וְאִין קָנָה” (כח, סח)

-רצ"י-

באניות - בספינות, בשביה:

פסוק זה הוא החותם את ה'תוכחה' הארוכה, שיש בה יותר מחמשים פסוקים.

וצריך ביאור, מה מיוחד בענין זה של "והשיבך ה' מצרים באניות" - שלכן בחר הכתוב לסיים דוקא בזה את כל ה'תוכחה'?

ולפום ריהטא מתאים היה שה'תוכחה' להסתיים באיזה ענין מבהיל של פורענות כו', רחמנא ליצלן, אמנם בפסוק זה לא נראה איזה תוכן מיוחד לגריעותא (בהשוואה לשאר הענינים שבפרשה).

עדיפות למרחב פתוח

לכאורה היה אפשר לכאר את לשון הכתוב "והשיבך ה' מצרים באניות", שהוא בדומה ללשון הכתוב במגילת איכה¹⁴: "וירב בבת יהודה תאניה ואניה", שמשמעו "צער ויללה"¹⁵; והיינו, שהכתוב בא להדגיש שישובו למצרים מתוך צער גדול.

אולם רש"י על אתר מפרש שאינו כן, אלא "באניות" פירושו "בספינות"¹⁶. וממשיך רש"י ומוסיף "בספינות) בשביה" - כדי להדגיש שלא תהיה זו נסיעה בספינות בדרך חרות וטיוול, אלא באופן של שבי ושעבוד.

אך לפי פירושו צריך ביאור: כיון שהפורענות היא בזה שישובו למצרים באופן של שבי ושעבוד, למאי נפקא מינה כיצד בדיוק יהיה זה - אם "בספינות" ("באניות") או בדרך אחרת?

[בעלי התוספות מבארים¹⁷, שדבר זה מוסיף בכמות הנשבים: "אם היו מוליכין אותן ברגל - לא היו שבים רק הגדולים, היכולים ללכת ברגל", וזהו החידוש - שיוליכו אותם בספינות וממילא יהיו שבים טף ונשים", גם כאלו שאינם יכולים ללכת רגלי.]

אבל בדרך הפשט אין פירוש זה מתיישב כל-כך, כי:

לכל לראש, הרי גם טף ונשים יכולים ללכת רגלית, לאט יותר. וכשם שהיה ביציאת מצרים, שהלכו רגלית, גם הנשים והטף¹⁸.

ושנית, אם כל כוונת הכתוב בתיבת "באניות" היא להוסיף בכמות הנשבים - היה צריך מלכתחילה לכתוב "והשיב ה' כולכם" וכיוצא בזה, כדי לכלול בכך גם את הטף והנשים; אמנם הלשון "והשיבך ה' מצרים באניות" - משמע שבא להוסיף פרט חדש].

14. ב, ה.

15. כפירוש רש"י איכה שם.

16. בדוגמת ויחי מט, יג.

17. דעת זקנים. פענח רזא. חזקוני ועוד.

18. ולהעיר מישעי' כ, ד. הובא בפרש"י נח ט, כג.

ונראה לפי פשוטו, שהכוונה היא להוסיף באיכות הפורענות, שלא זו בלבד שישוּבו למצרים, אלא שגם הדרך לשם תהיה קשה ומייסרת; וזה מודגש על ידי ההוספה "באניות", וכפירוש רש"י - "בספינות בשביה":

כאשר הולכים בשבי דרך היבשה - במרחב פתוח - יש יותר חירות להנשבים בתנועתם והילוכם, ואילו כאשר נמצאים בתוך ספינות, שטח סגור ומצומצם, הרי שהנשבים כפופים למרותם של השוּבים באופן המגביל אותם מאוד. וזוהי ההדגשה שבדרך למצרים יהיו שבויים בתוך ספינות, דבר הכרוך בצער רב כו'.

אזהרת מסע?

וממשיך הכתוב - "(והשיבך ה' מצרים באניות) בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה". ולכאורה, איזה חידוש והוספה יש בזה לענין הפורענות?

האברבנאל מפרש¹⁹, שבתניות אלו בא הכתוב לבאר מדוע באמת תהיה השיבה למצרים דוקא "באניות":

כיון שהקב"ה אמר על דרך זו המובילה למצרים אשר "לא תוסיף עוד לראותה"²⁰, לכן לא יתכן שיבואו למצרים בדרך זו - דרך היבשה, וזהו שהכתוב מדגיש שישוּבו למצרים (באופן אחר -) דרך הים, "באניות".

אמנם ביאור זה קשה להולמו ב"פשוטו של מקרא", ובפרט לפי דרכנו האמורה שההוספה "באניות" מובנת שפיר לפי הפשט - שכוונתה להוסיף בקושי ובצער; ומעתה שוב אין צורך בהוספה זו של "בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה" - שאינה נוגעת כלל לתוכן התוכחה!

19. בפירושו כאן, "ההפסד הח".

20. "לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד" - שופטים יז, טז.

[לכאורה היה אפשר לבאר את החידוש בזה, שאף שהיה ציווי ה' לא לשוב "בדרך הזה" למצרים, בכל זאת יגרום החטא שהקב"ה לא יתחשב בכך, אלא יוליכם למצרים באופן שיהיו מוכרחים לעבור על הציווי²¹;

אך ברור שאין זה מתיישב כלל ב"פשוטו של מקרא"²²].

"בצאתי ממצרים / בצאתי מירושלים"

ויש לבאר, שהתיבות "בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה" באים להוסיף פורענות חדשה:

חלק מהדרך למצרים תהיה "באניות", באותו מקום שצריך ללכת דרך הים²³ - עם כל הקושי שבדבר, כאמור;

ועתה מחדש הכתוב, שחלק אחר של הדרך (רוב הדרך) יהיה דרך היבשה, ועל זה הוא שנאמר "בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה"²⁴.

והפורענות שבזה - מובנת בפשטות:

דרך זו, שבה הלכו ישראל בצאתם ממצרים, היא "המדבר הגדול והנורא, נחש שרף ועקרב, וצמאון אשר אין מים"²⁵; וכאשר אומרים שישובו ללכת בדרך זו - ללא הנסים והחסדים שהיו לעם ישראל בצאתם ממצרים (ענני כבוד, בארה של מרים וכו'), כמובן - הרי זו פורענות גדולה ביותר.

21. ראה מדרש לקח טוב כאן. ספרי עה"פ שופטים יז, טז.

22. ראה גם לקוטי תורה להאריז"ל תחילת פ' תצא: "מה עונש זה להשיבם במצרים בדרך .. וכי עונש הוא לעבור על דברי תורה!?"

23. ראה חזקוני כאן: "שהרי נחל מצרים מפסיק בין ארץ מצרים ובין ארץ ישראל".

24. ועל דרך יציאתם ממצרים שהיו שני הענינים - דרך הים (בקריעת ים סוף) ודרך המדבר.

25. עקב ח, טו.

והנה, כבר פירש רש"י לעיל²⁶ שהיו ישראל מתייראים מפני המכות שראו במצרים שלא יבואו גם עליהם, ועל זה הוא שנאמר "והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם" - "אין מייראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו" (מפחד ממנו, מפני שהוא מכירו מקרוב);

וזהו איפוא שפסוק דידן הוא האחרון ב'תוכחה', שכן יש בו הפתחה גדולה בדבר שהיו ישראל מכירים מקרוב - הן בעצם זה שיחזרו לארץ מצרים ("בית עבדים"), והן בזה שהדרך לשם תהיה קשה ומייסרת: חלק מהדרך תהיה "באניות" סגורות, וחלק אחר יהיה ב"מדבר הגדול והנורא" שישאל מכירים את סכנותיו מעת הליכתם בו בצאתם ממצרים.

[וממשיך הכתוב עוד בגודל הפורענות: "והתמכרתם שם .. ואין קונה", וכפירוש רש"י "כי יגזרו עליך הרג וכליון" - ועוד חזון למועד לבאר דברי רש"י אלן].

"דרך לא סלולה"

ויש להוסיף ולפרש בדרך הרמז והסוד²⁷ - למעליותא²⁸:

הכוונה של ה'תוכחה' היא להביא את בני ישראל לתשובה; וזהו שמסיים בפסוק האחרון: "והשיבך ה'" - שתחזור בתשובה.

26. כח, ס.

27. ראה גם אלשיך עה"פ.

28. ולהעיר, שמוזה שנקבעה ה'תוכחה' בעליית 'ששי' דוקא - שהיא העליה הכי חשובה, לפי המבואר בכתבי הארז"ל (שער הכוונות ענין קריאת ס"ת דרוש ב. פרי עץ חיים שער יח פי"ט. ועוד. הובא בבאר היטב או"ח סו"ס רפב) - יש אסמכתא להמבואר בספרים שאף שבגלוי דברים אלו הם דברים קשים, היפך הברכה, אבל בפנימיותם הם ענינים של טוב וברכה כו'. ואכמ"ל.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

והנה על ידי התשובה בא חידוש גדול, "גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות"²⁹ - שיש לבעל התשובה סוג מיוחד של זכיות, שאפילו צדיק גמור אין לו, כי ה"זדונות" גופא, הענינים שהם היפך רצון ה', נהפכים ל"זכיות".

וזהו שממשיך "והשיבך ה' .. בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה" - שגם אותה הליכה בדרך האסור, הדרך שהקב"ה צוה להתרחק ממנה, הנה בכח התשובה נעשה תיקון ועליה לדרך זו, כי דוקא על ידה בא העילוי של "זדונות נעשו לו כזכיות", והדברים עמוקים (ואכמ"ל).

(חלק יט - תבוא ב)

²⁹. יומא פו, ב.